

PROIZVODNJA I RASPODELA U OPŠTENARODNOM ODBRAMBENOM RATU

Krupne promene vezane za tehnologiju ratovanja u savremenim uslovima izbacile su materijalno-ekonomske probleme u prvi plan interesovanja vojnih kadrova. Strategija i ekonomika se prožimaju i dopunjavaju mnogo više nego ranije. Privreda se danas manifestuje u četiri vida (proizvodnja, raspodela, razmena i potrošnja), od kojih svaki ima različitu ulogu u miru i ratu. Dok je razmena za vreme mira značajan instrument i izraz robno-novčanih odnosa, za vreme rata je ta njena uloga veoma smanjena zbog sužavanja pa i eliminisanja robnog tržišta i dirigovanja privredom (maksimirane cene, planska distribucija, garantovano snabdevanje i dr.). Potrošnja takođe mnogo gubi od svoje ekonomske funkcije regulatora tržišta i stimulansa proizvodnje, prelazeći iz ekonomske u administrativno-organizacionu sferu, jer je ratovanje samo po sebi proces ogromnog neproduktivnog trošenja. Stoga u ratu proizvodnja i raspodela zaslužuju posebnu pažnju u svakom, a naročito u opštenarodnom odbrambenom ratu.

Borbena dejstva u eventualnom ratu karakterisala bi velika brzina i snažan intenzitet operacija. Za 7 do 10 dana u napadu se može postići prodor i na dubinu od oko 500 kilometara i to korišćenjem oklopnih i motorizovanih jedinica, krupnih vazdušnih desanata i drugog savremenog naoružanja. Duboki prodori snaga KoV, bombardovanje velikih gradova, industrijskih i saobraćajnih centara, uništenje i onesposobljavanje transportnih sredstava i komunikacija itd. čine privredu osetljivom na borbena i druga dejstva neprijatelja daleko više nego bilo kada u prošlosti. S druge strane, ogroman utrošak oružja, municije, goriva, sanitetskog materijala i drugih sredstava iziskuje od nacionalne ekonomike mnogo više nego u prošlosti. Ta protivurečnost nalaže svakoj zemlji specifične mere i rešenja, da bi se mogli savladati ogromni materijalno-ekonomski problemi vezani za ovu stranu rata.

Problemi oko dugotrajnog održavanja povezane proizvodne istorije u pojedinim rejonima, kidanje kooperantskih i liferantskih odnosa u nacionalnom ciklusu proizvodnje, povlačenje vojnih obveznika iz privrede u oružane snage, stalna izloženost proizvodnih centara bombardovanju iz vazduha, diverzijama, sabotazama itd. stvaraju veoma krupne probleme za privrednu aktivnost branioca, koje nije moguće rešiti bez uzimanja u obzir svih komponenata pripremanja i vođenja opštenarodnog odbrambenog rata. U stvari, velika razorna moć i praktično neograničen domet modernog naoružanja približili su privredu ratnom poprištu, odnosno stavili je u njegovo središte.

Ratovanje i ratna proizvodnja uvek su bili u međusobnoj tesnoj vezi. Međutim, dok je živu silu, oružje, municiju, opremu, borbena i transportna sredstva i sl. moguće u velikoj meri geografski prilago-

đavati operativno-taktičkim zahtevima, dotle je fabrike, rudnike, komunikacije, termo i hidroelektrane, saobraćajne čvorove i druge stalne objekte mnogo teže i komplikovanije podešavati prema tim zahtevima, jer ih je teško pomerati, sklanjati ili evakuisati. Dok su vojne formacije u ratu mnogo mobilnije i mogu da odgovore mnogobrojnim zahtevima radi veće pokretljivosti, civilni sektor, u koji spada i organizacija proizvodnje i raspodele, mnogo više je vezan za određenu teritoriju. Stoga položaj civilnog sektora u mehanizmu eventualnog rata iziskuje neprekidno traganje za takvim oblicima i metodama delovanja koji u najvećoj meri garantuju prerastanje potencijalnih mogućnosti privrede u realne efektivne.

Opštenarodni odbrambeni rat vodio bi se različitim oružanim formacijama u kojima bi bio uključen ogroman deo aktivnog stanovništva oba pola. Došlo bi do izvlačenja iz proizvodnje fizički najснаžnije i stručno najposobnije radne snage i to u vreme kada se višestruko povećavaju zadaci proizvodnih kapaciteta. Stoga je uvođenje nove radne snage u proces ratne proizvodnje (starija godišta, žene, omladina) delikatan problem koji iziskuje blagovremeno preduzimanje mera još za vreme mira, da se ovaj prelaz ne bi znatnije nepovoljno odrazio na obim i kvalitet ratne proizvodnje.¹ Radi toga je neophodno još za vreme mira planirati raspored dopunskih kategorija radne snage na njihova potencijalna ratna radna mesta, organizovati povremene kurseve na kojima bi se ta radna snaga upoznavala sa novim tehnološkim procesima i svojim novim radnim mestom; bilo bi korisno da ova kategorija ratnih obveznika povremeno radi tamo gde su raspoređeni za slučaj rata. Nema sumnje, to je veoma težak i složen zadatak koji iziskuje preduzimanje niza solidno proučenih mera.

U eventualnom ratu iz više razloga ne bi bilo moguće u opštedruštvenim razmerama održati mirnodopsku strukturu proizvodnje. Ogroman utrošak ratnog materijala iziskuje preorijentaciju celokupne privrede,² a naročito industrije, sa mirnodopskog na ratni asortiman proizvodnje. Stoga je blagovremeno pripremanje planova ratne proizvodnje jedan od osnova svih mobilizacijskih i ratnih mera u oblasti privrede. I pripremanje dopunskih kategorija radne snage za rad u ratnoj privredi treba da se uskladi sa tim planovima i da se ona prvenstveno obezbedi za određene proizvodne centre, čija se produkcija planira za ratne uslove. Mnogi kapaciteti koji nemaju većeg značaja za ratne materijalne napore biće zatvoreni, a njihove mašine, uređaji, reprodukcioni materijal i radna snaga, po mogućnosti i do najveće

¹ Privreda za vreme mira angažuje ogroman broj vojnih obveznika. Na primer, od ukupno zaposlenih u građevinarstvu oko 80% su vojni obveznici, u rudarstvu i topioničarstvu oko 85%, a u tekstilnoj industriji oko 65%. Od ovog broja za vreme rata ostaje u svim privrednim oblastima i granama, zavisno od njihovog udela u ratnoj proizvodnji, samo oko 5—40% vojnih obveznika.

² U Napoleonovim ratovima bio je dovoljan 1 radnik za opremanje jednog vojnika, a u prvom svetskom ratu 10, a u drugom prosečno 17 radnika je radilo za opremanje i izdržavanje jednog vojnika.

mere, angažovani na drugim, potrebnijim sektorima. Ova strukturalna pomeranja unutar nacionalne privrede radi njenog prilagođavanja ratnim uslovima veoma su teška i složena, jer se mora uzimati u obzir mogućnost da će pojedini delovi državne teritorije biti privremeno posednuti od strane protivnika-agresora, da će borbenim dejstvima neprijatelja biti izbačeni iz stroja čitavi međusobno povezani kapaciteti, da će uslediti i povremeni nedostatak sirovina i energije itd. Strukturalna pomeranja unutar nacionalne privrede uslovljavaju znatne oscilacije u odnosima između pojedinih kapaciteta u ciklusu ratne proizvodnje zbog promena zahteva u međusobnim isporukama po obimu i asortimanu. Preorijentacija finalnog proizvođača sa jednog artikla na drugi, što je veoma čest slučaj u periodu prelaska sa mirnodopske na ratnu privredu, a i u toku same ratne privrede, često zahteva potpuno novu dinamiku i strukturu isporuka sirovina, polufabrikata i gotovih proizvoda od strane liferantskih i kooperirajućih kapaciteta. Organizovanje novih proizvodnih veza u ratu predstavlja jednu od veoma osetljivih tačaka u ratnoj ekonomici svake zemlje i one su često bile predmet napada protivnika radi onesposobljavanja rudnika, potapanja brodova sa sirovinama, diverzija na transporte sa delovima i polufabrikatima itd.

Opštenarodni odbrambeni rat zahteva specifičnu klasifikaciju svih opštedruštvenih kapaciteta prema stepenu njihove važnosti za materijalno pothranjivanje oružanih snaga i naroda i pronalaženje takvih planskih instrumenata koji najbolje odgovaraju ratnim uslovima sa snažnom dinamikom i naglim promenama vojnopolitičke situacije.³ Kapaciteti koji branioca neposredno opslužuju municijom, oružjem, gorivom, sanitetskim materijalom i drugim potrebama treba da imaju čvrste planove u pogledu obaveza i elastične u pogledu metoda realizacije, sa fiksiranim obimom i asortimanom i prvim stepenom prioriteta u pogledu zadovoljavanja svim elementima proizvodnje (radna snaga, mašine i uređaji, reprodukcioni materijal, energija, dokumentacija, alat i drugo). Kapaciteti pratećeg karaktera (kooperanti i liferanti) i bazični kapaciteti (rudnici, topionice, livnice i drugo) treba svoj rad u ratu da zasnivaju na programima finalnih ratnih proizvođača. Kapaciteti čija se proizvodnja ne planira u ratu, treba takođe da imaju svoje planske ratne instrumente u obliku mobilizacijskih kalendara ili planova u kojima bi bilo fiksirano sve što je značajno za raspodelu njihovih sredstava i uređaja između drugih prioriternih ratnih proizvođača ili konzerviranje do trenutka kada će u celini ili parcijalno biti uključeni u proces ratne ili mirnodopske proizvodnje. Uvid nad tim delom privrednih kapaciteta treba da bude takođe čvrst i tačan, jer će oni u ratu predstavljati značajan izvor novih mogućnosti za proširenje postojeće ratne proizvodnje. Poznavanje tehnoloških karakteristika svake mašine ili uređaja i zahteva pri organizovanju proizvodnje novih artikala, omogućava da se usklade mogućnosti i potrebe, da se svaka povoljna objektivna okolnost

³ Za vreme drugog svetskog rata privredni planovi su menjani, prosečno svaka tri meseca, u Velikoj Britaniji, Nemačkoj i drugim ratujućim državama.

blagovremeno uoči i organizuje njeno maksimalno iskorišćavanje. Pri prelasku sa mirnodopske na ratnu proizvodnju treba tačno da se zna šta će biti sa pojedinim mašinama, alatom, uređajima, radnom snagom, reprodukcijom materijalom, dokumentacijom i drugim, da bi se izbegla stihijnost u radu, razvlačenje ili uništavanje sredstava za proizvodnju, njihovo zarobljavanje od strane agresora i sl. Visok stepen organizovanosti i planiranosti još u prvim danima rata, ma kako bio iznenađan, daje odlučujući pečat daljem toku ratne proizvodnje u celini.

Savremena proizvodnja, naročito industrijska, temelji se na automatizaciji, specijalizaciji, koncentraciji i kooperaciji, a saobraćaj predstavlja prirodni produžetak procesa proizvodnje u svim oblastima privrede, vezu između samih proizvođača i između proizvođača i potrošača. Kruženje materijalnih dobara između geografski udaljenih proizvođačkih i potrošačkih centara veoma je intenzivno za vreme mira, a takođe i u ratu. Fabrike motora i motornih vozila, na primer, imaju danas i do 200 kooperanata i liferanata, često rasutih širom veće teritorije. Izloženost saobraćaja ratnim dejstvima mnogo će smanjiti mogućnosti i pogodnosti kooperacije i liferacije, naročito na dužim relacijama, tako da se postavlja problem pronalaženja užih geografskih regiona koji bi mogli da podmiruju što samostalnije reprodukovanje u regionalnim granicama, a šire povezivanje i transportovanje materijala samo u slučajevima deficitarnosti koja ima uticaja na prioritetnu ratnu proizvodnju i potrošnju u celini. Decentralizacija ratne proizvodnje (naročito pogona oružja, municije, goriva, sanitetskog materijala i slično) predstavlja stoga meru koja još za vreme mira treba da bude brižljivo pripremljena da bi se što više približili proizvođač i potrošač, da bi se stvorili osnovni vojni i ekonomski preduslovi za normalno funkcionisanje ovih prioritetnih kapaciteta, čak i u uslovima privremenog posedanja pojedinih delova državne teritorije od strane protivnika. Ova, u osnovi veoma mobilna ratna produkciona baza treba da bude u mogućnosti i da se seli s vremena na vreme u skladu sa vojno-političkom situacijom, sirovinskim izvorima, žarištima otpora protiv agresora i drugim odgovarajućim okolnostima.

Rukovođenje privredom i njene organizacione forme u opštenarodnom odbrambenom ratu treba da budu u skladu kako s materijalnim zahtevima rata i mogućnostima za proizvodnju u celini, tako i s praktičnim krupnijim vojnim merama strategijskog obima. Pošto se mora računati s tim da će centralizovano upravljanje proizvodnjom i raspodelom često biti jako otežano ili čak nemoguće, potrebno je još za vreme mira vršiti kompleksnu studiju državne teritorije ne samo sa vojno-strateškog, nego i sa materijalno-ekonomskog aspekta, kako bi se pronašli takvi geografski regioni koji bi u tim uslovima predstavljali bastione oružane i druge borbe protiv agresora i osnovne strategijske oslonce i uporišta. Dragocena iskustva sa oslobođenim teritorijama i njihovim funkcijama u toku narodnooslobodilačkog rata 1941—1945. u Jugoslaviji pružaju, u tom pogledu, vrednu pouku za pronalaženje novih rešenja u skladu sa veličinom nacionalne teritorije, mogućnim mestom zemlje u odnosu na svetsko ratište, ratnom doktrinom, dostignutim

nivoom društveno-političkog i materijalno-ekonomskog razvoja i drugim faktorima.

Objektivna situacija u kojoj bi se našla gotovo svaka zemlja u opštenarodnom odbrambenom ratu zahtevala bi i menjanje uloge i značaja pojedinih privrednih oblasti u opštedruštvenoj ekonomici. Naime, dok je za vreme mira industrija vodeća oblast privrede, a zanatstvo njena dopuna, u opštenarodnom odbrambenom ratu može vrlo lako biti obratna naročito na teritoriji koju je poseo agresor, gde se istovremeno nalaze sopstvene i protivničke jedinice. U tom pogledu objektivne i svestranije analize ratnih potreba i mogućnosti njihovog zadovoljavanja, upućuju na traženje pogodnosti da se i zanatskim načinom privređivanja ispunjavaju zahtevi u oružju, municiji, gorivu i drugom ratnom materijalu, a pre svega u remontovanju i održavanju postojeće ratne tehnike. Iskustva sa partizanskim radionicama u toku narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji 1941—1945. godine, kao i primer užičke fabrike pušaka iz perioda septembar—novembar 1941. godine,⁴ pokazuju kako i relativno mali proizvodni kapaciteti mogu odigrati krupnu strategijsku ulogu. S obzirom na to, neophodno je za vreme mira studirati mogućnost prenošenja proizvodnje oružja i municije iz manjeg broja krupnih kapaciteta vojne privrede u male fabrike i radionice širom zemlje. Priručnici o tehnološkom procesu, crteži, potrebna dokumentacija i drugo, treba da budu blagovremeno pripremljeni. Bilo bi korisno u manjim serijama, s vremena na vreme, proizvoditi odgovarajuće materijale u tim potencijalnim ratnim privrednim objektima još za vreme mira, ma kako to u organizaciono-tehnološkom pogledu bilo teško i skupo. Tako bi se obezbedilo da prelazak na ratnu proizvodnju u tim objektima u potrebnom momentu bude bezbolniji i efikasniji.

U opštenarodnom odbrambenom ratu bilo bi karakteristično brisanje granica između funkcija »borca na frontu« i »proizvođača u pozadini«. ⁵ Radnici će neminovno učestvovati u borbi protiv vazdušnih i pomorskih desanata u blizini svog radnog mesta, za odbranu fabrike itd., a borci operativnih jedinica će povremeno, kako to situacija bude dozvoljavala ili zahtevala, učestvovati u setvi, žetvi i drugim privrednim poslovima.

Za vreme mirnodopskog privređivanja najveći broj industrijskih, zanatskih i drugih kapaciteta napaja se energijom preko opštedruštvenog elektroenergetskog sistema koji čini jedinstvenu celinu. Dalekovodi i hidrocentrale veoma su izloženi raznovrsnim dejstvima protivnika

---

⁴ Samo za 2,5 meseca postojanja »Užičke republike« u ovoj fabrici je napravljeno 16.500 novih pušaka i opravljeno 4.500 starih; izrađeno je i 2.700.000 puščanih metaka; opravljeno je 300 lakih i 200 teških mitraljeza; izrađeno je 300 tromblonskih cevi, reparirano 10.000 tromblonskih bombi, opravljena 2 tenka, 3 topa i drugi ratni materijal.

⁵ Kineski građanski rat 1936—1945. i narodnooslobodilački rat u Jugoslaviji 1941—1945. godine pružaju niz primera o učešću revolucionarnih vojnih jedinica, između borbi i za vreme zatišja, u setvi, žetvi i drugom radu proizvodnog karaktera.

tako da se vitalni ratni privredni kapaciteti za kraće ili duže vreme neće moći napajati elektroenergijom iz udaljenih izvora. Zbog toga bi agregati, kao i male termo i hidrocentrale, postavljeni u neposrednoj blizini kamufliranih ratnih fabrika i radionica omogućili ratnoj proizvodnji da neprekidno radi za potrebe oružanih snaga i mesnog stanovništva.

Za vreme drugog svetskog rata, prilikom povlačenja vojske sa pojedinih delova nacionalne teritorije pred najездом protivnika, najčešće je vršena evakuacija u dubinu svih ili većeg dela važnih privrednih kapaciteta. U opštenarodnom odbrambenom ratu, s obzirom na neophodnost prisustva organa vlasti, političkih organizacija, odgovarajućih jedinica i stanovništva na svim delovima nacionalne teritorije i pod privremenom okupacijom, umesto nekadašnje isključive evakuacije u dubinu državne teritorije, vršila bi se pretežno evakuacija »u stranu«, tj. sklanjanje kapaciteta, uređaja, reprodukcionog materijala, radne snage, alata itd. sa glavnih operacijskih pravaca i njihovo instaliranje u manje pristupačne rejone. Pri napuštanju ostalih kapaciteta ne bi bilo opravdano sasvim ih uništavati, s obzirom na mogućnost da se oni ubrzo, posle proterivanja protivnika sa te teritorije, ponovo koriste. U takvim okolnostima bolje je važnije delove i uređaje sklanjati na bezbednija mesta da bi se u pogodnoj situaciji mogli ponovo osposobiti i koristiti.

Zalihe u reprodukcionom, pomoćnom i drugom materijalu vrlo su važne za neprekidnu proizvodnju za vreme mira i rata. Međutim, u ratnim uslovima njihova uloga je mnogo veća, zbog paralisiranja saobraćaja, bombardovanja privrednih kapaciteta, eliminisanja uvoza itd. što bi onemogućilo redovne isporuke sirovina, polufabrikata i gotovih proizvoda i remetilo redovnu proizvodnju. Stoga će veće zalihe najvažnijih reprodukcionihi i drugih materijala kod određenih ratnih privrednih kapaciteta imati ogromnu strategijsku ulogu za obezbeđenje neprekidne ratne proizvodnje.⁶ Preduslove i planove za to treba stvarati još za vreme mira i neprekidno ih održavati ažurnim ne samo u pogledu obima nego i u pogledu kvaliteta i asortimana, s obzirom na brzo i skokovito usavršavanje tehnološkog procesa proizvodnje.

Profil ratnih proizvodnih objekata najčešće će se kretati između zanatskih i industrijskih kapaciteta, s obzirom na konkretne uslove na pojedinim delovima državne teritorije. Neophodan je neprekidan i uporan rad svih subjektivnih snaga u opštenarodnom odbrambenom ratu, da bi se i najmanje ekonomske mogućnosti što bolje iskoristile za ratnu proizvodnju. Zanatska izrada lekova, odeće, obuće, municije i drugog imaće ogroman strategijski značaj, naročito u slučaju kada ne bude moguć rad u visoko organizovanim industrijskim objektima.

---

⁶ Dok su u drugom svetskom ratu rezerve pretežno bile sirovine koje su prerađivane na duži rok, u eventualnom ratu težište bi bilo na polufabrikatima i gotovim proizvodima s obzirom na nemogućnost šire proizvodnje i nužnost da se što hitnije zadovoljavaju ratne materijalne potrebe.

U sklopu mobilizacijskih mera, svi važniji proizvodni procesi i tehnološka rešenja, čija se realizacija planira za rat, treba da budu detaljno proučeni i izloženi u pogodnim priručnicima ili uputstvima, koje blagovremeno treba da dobije svaki odgovarajući organizaciono-teritorijalni rukovodeći organ. Ovo je nužno radi obezbeđenja brzog i efikasnog prelaska sa mirnodopske na ratnu proizvodnju. Međutim, pri tome stalno treba imati na umu da potencijalni protivnik takođe može da dođe do tih materijala i da ih koristi.

U savremenim uslovima takođe raste i značaj unifikacije, tipizacije i standardizacije najvažnijih ratnih proizvoda, da bi se mogli izrađivati i na principu tzv. mozaik proizvodnje, tj. po delovima u raznim pogonima i kasnije sklupati u jednom odgovarajućem proizvodnom kapacitetu. Tako bi se kapaciteti eventualno izbačeni iz stroja mogli brže i lakše nadomestiti uvođenjem u proces proizvodnje odgovarajućeg rezervnog kapaciteta.

Približavanje naučno-istraživačkog sektora ratnoj proizvodnoj osnovi radi što bržeg uvođenja u proces proizvodnje novih oruđa i materijala, jeste takođe jedan od veoma važnih zadataka i problema u uslovima opštenarodnog odbrambenog rata. Koncentracija vrhunskih naučnih kadrova na pojedina vojna rešenja neminovno će dovesti do mnogih novih pronalazaka i usavršavanja postojećeg naoružanja i opreme. Forme naučno-istraživačkog rada u ratu treba da budu tako postavljene da bi se proces osvajanja i proizvodnje naoružanja što više intenzivirao, a naučno-istraživački rad dao svoj puni doprinos ratnim naporima zemlje u celini.

Raspodela postojećih materijalnih dobara i usluga takođe je značajno polje privredne aktivnosti u opštenarodnom odbrambenom ratu. U krajnjoj liniji, ona u ratu od pretežno društveno-ekonomskog postaje prvenstveno organizaciono-administrativni problem, zbog ograničavanja delovanja pojedinih ekonomskih zakona u ratnoj privredi. U ovom domenu kao najvažniji problem javlja se očuvanje i raspodela postojećih robnih fondova. Na njih bi trebalo protegnuti ingerencije državnog aparata i drugih pogodnih institucija da bi se onemogućilo razvlačenje i nenamensko trošenje karakteristično za prve dane i nedelje mobilizacije i rata, kada nailazi, zbog objektivnih i subjektivnih faktora, izvesna stihijnost, bez obzira na planiranost i usmeravajuće delovanje prvih i najznačajnijih mobilizacijskih i ratnih mera državnog i vojnog aparata. U takvim okolnostima dolazi do neophodnosti preduzimanja različitih mera da bi se zaštitili postojeći robni fondovi od napada iz vazduha, sabotaža, diverzija, krađa i drugih opasnosti.

S obzirom na mogućnost privremenog prisustva napadačevih jedinica na pojedinim delovima državne teritorije branioca, nameće se potreba blagovremenog formiranja tajnih skladišta, još za vreme mira, decentralizovanih i po celoj dubini i širini nacionalne teritorije raspoređenih sa raznovrsnim artiklima društvenog robnog fonda. Ta skladišta, vojna i civilna, bila bi raspoređena u skladu sa ratnim planom,

na zaklonjenim i teže pristupačnim terenima. Pri tome bi se mogle koristiti razne pećine, vrtače, uvale, duboki potoci i kanjoni, kao i napuštena rudarska okna i slično. Pri raspoređivanju tih skloništa morali bi se uzeti u obzir i pravci eventualnih i planiranih kretanja stanovništva pri delimičnoj ili opštoj evakuaciji, da bi se potrošna dobra nalazila što bliže određenim potrošačima. Popunjavanje skladišta, kao i odnošenje materijala morali bi se odvijati preko više različitih i izdvojenih punktova, da bi se obezbedila puna konspirativnost lokacije i očuvao kontinuitet njihovog rada za sve vreme rata, bez obzira na pokušaje infiltracije agresora u mrežu tako organizovanog snabdevanja branioca.

Masovno, blagovremeno i organizovano izvlačenje robnih fondova iz gradova i industrijskih centara u mala decentralizovana i ilegalna skloništa, postavljena u šahovskom poretku po celoj državnoj teritoriji, predstavlja važan preduslov za svrsishodnu raspodelu i namensko trošenje tih dobara. Ako bi se tako za početak rata sačuvalo što više raznih roba, mogle bi se za duže vreme zadovoljavati mnoge potrebe oružanih snaga i stanovništva. Time bi ratna proizvodnja bila unekoliko rasterećena i mogla bi se više usmeriti prvenstveno na zadovoljavanje potreba u oružju, municiji, gorivu, sanitetskom materijalu i remontovanju, što bi bilo vrlo značajno za uspešno odvijanje borbenih dejstava.

Uslovi opštenarodnog odbrambenog rata nameću potrebu da se u tajnim skladištima nalaze različite vrste materijalnih dobara, tako da bi ona bila u mogućnosti da sa jednog izvora zadovoljavaju jedinice i stanovništvo manje-više skoro svim materijalnim potrebama i uslugama. Ova komplementarnost decentralizovane snabdevačke osnove imala bi višestruke pogodnosti: brzinu i efikasnost materijalnog obezbeđivanja, manje kruženje različitih dobara na duža rastojanja a samim tim i smanjenu mogućnost da ona padnu protivniku u ruke itd. Pri evakuaciji robnih fondova »ustranu«, tajna skladišta trebalo bi što bolje zakonspirisati da ih napadač ne bi pronašao, a zatim iskoristio ili uništio.

Ne treba isključiti ni mogućnost nabavki razne robe i preko tajnih kanala iz gradova i industrijskih centara privremeno posednutih od strane agresora. Tokom narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji 1941—1945. godine NOP je, na primer, na specifičan način ostvarivao povezanost okupirane sa slobodnom teritorijom i to ne samo u ekonomskom pogledu, u organizovanju ilegalnih pošiljki pozadinskim odredima u jedinicama NOV u odeći, obući, novcu, sanitetskom materijalu i slično, nego i u pogledu uspostavljanja i razvijanja organa narodne vlasti, političkog rada itd. Prisustvo agresora ne samo da ne isključuje mogućnost masovnog korišćenja ratnog plana nego braniocu stvara odgovarajuće preduslove za to, o čemu govore dragocena iskustva iz narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji 1941—1945. godine, građanskog rata u Kini 1935—1945. godine, kao i nacionalnooslobodilačkog rata u Alžiru 1954—1962. godine. Snabdevanje ratnim plenom i tajnim kanalima naročito je pogodno za jedinice koje dejstvuju u pozadini agresora, ali se ne isključuje mogućnost njihovog korišćenja i od strane ostalih jedinica.

Povlačenjem ljudstva iz proizvodnje u oružane formacije i povećanjem potreba usled naglog porasta vojnih jedinica, dolaziće do nestašice pojedinih proizvoda i usluga. Zato se u rukovođenju proizvodnjom i raspodelom u ratu moraju uzimati u obzir sve pogodnosti i bez ikakvog šablona stvarati takve norme, instrumenti i metode ratne ekonomike, da bi se postigli maksimalni rezultati u proizvodnji i štednja u potrošnji.

Planska raspodela postojećih dobara i usluga i racionirano snabdevanje stanovništva omogućili bi rešavanje raznih ekonomskih problema koji proističu iz naraslih potreba (naročito u pojedinim produktima) i smanjene opštedruštvene proizvodnje u celini. Uz očuvanje postojećih robnih fondova i obezbeđenje neprekidne ratne proizvodnje, jedan od osnovnih preduslova za pravilnu raspodelu dobara i usluga je kategorizacija ratnih potrošača, koja je diktirana specifičnim faktorima rata. Oružane snage za vreme rata predstavljaju prioritetnog potrošača zbog njihove uloge i tereta koga nose u tome opštedruštvenom naporu. To znači da je zadovoljavanje njihovih materijalnih potreba osnovni zadatak svake institucije i svakog pojedinca. Ratna proizvodna osnova (fabrike, radionice i dr.) takođe je potrošač prvog reda, zbog njene funkcije u obezbeđenju oružanih snaga oružjem, municijom, gorivom, sanitetskim materijalom itd. Pojedine delatnosti civilnog sektora i civilno stanovništvo zadovoljavaju se, u celini gledano, u dosta suženom i reduciranom obimu, iz objektivnih razloga, tj. zbog nemogućnosti da se podmire svi zahtevi kao za vreme mira, kada je čitava ekonomska politika podređena podizanju privrednog rasta nacionalne ekonomike i životnog standarda naroda u celini. Ogromne teškoće sa kojima bi se borili centralni i lokalni rukovodeći organi u ratu nametale bi svim kategorijama potrošača mnogo odricanja, naročito u etapama vođenja intenzivnih borbenih i drugih dejstava protiv agresora. Takođe se unapred mora računati sa osetnim deficitom mnogih proizvoda, da bi mobilizacijske mere u oblasti privrede bile što adekvatnije ratnim uslovima.

Jedan od osnovnih strategijskih problema u opštenarodnom odbrambenom ratu je u tome kako da se celokupno stanovništvo i sva njegova materijalna dobra najcelishodnije angažuju u borbenim dejstvima, ratnoj proizvodnji i drugim potrebnim aktivnostima. U toku prvog i drugog svetskog rata aktiviranje i mobilizacija privrede vršeni su instrumentima monocentričnog planiranja (SAD, Velika Britanija, SSSR, Nemačka do 1943. godine i druge zemlje), dok je policentrično privredno planiranje bilo manje-više izuzetak. Fizionomija eventualnog rata nametnula bi policentrično privredno planiranje, mada se ne isključuje mogućnost da se sprovodi i monocentrično planiranje. Alternativno postavljanje oba sistema planiranja kroz mirnodopske mobilizacijske mere u oblasti privrede, omogućuje da se u ratnim uslovima primeni onaj koji bi bio pogodniji i efikasniji.

U eventualnom ratu, iz objektivnih razloga ne bi se moglo računati na puno angažovanje celokupnog privrednog potencijala kao za

vreme mira ili kao što je najčešće bio slučaj kod većine država u drugom svetskom ratu. Svaka zemlja za vreme mira mora da pripremi opšti ratni program privrede. Na osnovu široko postavljenog i jasnog programa svako će brzo i lako moći da shvati šta treba da čini, bez obzira na teškoće u kojima bi se našao. Opštenarodni odbrambeni rat iziskuje neprekidno usmeravanje snaga i sredstava za rešavanje ključnih problema i zadataka. Manevar u proizvodnji i sa sredstvima rada biće isto tako značajan kao i manevar oružanim snagama. Istovremeno, u opštenarodnom odbrambenom ratu ostavljaju se šire mogućnosti svakoj instituciji i svakom pojedincu da primenjuje one mere i rešenja koji su u datim uslovima najpogodniji, da neprekidno pronalazi nove forme i razrešava iskrsele probleme na originalan i u datoj situaciji adekvatan način, što takođe dovodi do maksimalnog angažovanja svih snaga i sredstava u borbi protiv agresora.

U ratnim doktrinama mnogih zemalja ne priznaje se kapitulacija i okupacija zemlje. Posmatrana u tom svetlu, nacionalna privreda mora biti u stanju da što potpunije opslužuje rat materijalnim dobrima i uslugama, bez obzira na opšte i posebne okolnosti u kojima bi se trenutno ili za duže vreme nalazila. Veoma je teško, ali ne i nemoguće, organizovati privredu jedne zemlje kada ne postoji povezanost teritorija. Stoga je nužno da se u privredi blagovremeno pronalaze celishodna rešenja i u slučaju takvih okolnosti.

Major
Ljubomir PETROVIĆ